

Atatürk Döneminde Sovyet Tarımını İnceleme: Resmî Geziler ve Bilimsel İşbirliği (1925-1932)

Seyfi Yıldırım*

Özet

Osmanlı Devleti ile Rusya Çarlığı arasındaki düşmanca ilişkiler Millî Mücadele’de yerini bir işbirliğine bırakmış, her iki ülkede gerçekleşen rejim değişikliğinin ardından bu işbirliği belirli şartlara bağlı olarak II. Dünya Savaşı sonrasına kadar devam etmiştir. Bu işbirliğinin tarım sektöründe de olduğu görülmektedir. Sovyet Rusya’nın kurucuları köylü sınıfını hem potansiyel bir politik güç hem de bütün gelişme çabalarının hayati bir faktörü olarak görmüş ve bu sınıfın, Çarlık devrinden devreden sorunlarının yeni rejim ve dolayısıyla yeni ekonomik sistem içinde giderilebilmesi için önemli atılımlar yapmıştır. Devlet çiftlikleri (*sovhoz*) ve kolektif çiftlikler (*kolhoz*) kurarak tarım alanında önemli gelişmeler sağlayan Sovyet Rusya Türkiye’nin bu alanda yapmak istediği atılımlar için önemli örneklerden biri olmuştur. Yeni Cumhuriyet yönetiminin, Mehmet Sabri Toprak ve Tahsin Coşkan’la temsil edilecek ziraat üst düzey bürokrasisi, Sovyetler Birliği’ne gerçekleştirdikleri resmî geziler çerçevesinde bütün Sovyet tarımını incelenmişler ve tarım yanında özellikle hayvancılık alanında Sovyet sisteminden esinlenmişlerdir. Ancak gözlem tek taraflı olmamış, bir Sovyet bilim adamı da Türkiye’nin tarımsal yapısını incelemiş ve Türkiye’den bazı bitki türlerinden örnekleri genetik araştırmalar için Sovyet Rusya’ya taşımıştır.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, tarım, Türk-Sovyet ilişkileri, Mehmet Sabri Toprak, Tahsin Coşkan, Jukovskiy.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü / Ankara
ahiseyfi@hotmail.com

Giriş

Makalenin konusu, Atatürk döneminde tarım ve hayvancılık alanında gerçekleştirilen modernleşme çalışmalarında Sovyet Rusya ile yapılan işbirliğidir. Eldeki makale, yazarın Türkiye modernleşmesinde Sovyet Rusya ile yaptığı temasları işleyen daha önce kaleme aldığı diğer iki çalışmasının içerik ve kapsam bakımından devamı ve tamamlayıcı özellik taşımaktadır. Söz konusu bu makaleler, Atatürk devri Türk-Sovyet ilişkilerinin özellikle ekonomi alanına, burada Cumhuriyetin sanayi ve tarım sektöründe gerçekleştirdiği uygulamalarda Sovyet faktörünü sorgulayan yazılardı¹. Bu makalede ise aynı sorgu, Cumhuriyet yönetiminin Türk tarımını modernleştirme girişimlerinde yapılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Sovyet Rusya ile Millî Mücadele döneminde başlayan ve II. Dünya Savaşı'na kadar süren geniş işbirliği çerçevesinde, özellikle tarafların tarımsal modernleşme bahsine atfettiği ideolojik ve düşünsel farklılıkların olup olmadığı da sorgulanarak, bu sektörün iki devletin çok yönlü ekonomik ilişkilerinde işgal ettiği yer belirlenmeye çalışılmıştır. Osmanlı dönemi modernleşmesinde Rus etkisi konulu bir doktora tezinde Cumhuriyet öncesi modernleşme alanındaki etkileşimler söz konusu edilmiştir. Ancak Cumhuriyet dönemi için yapılan çalışmaların henüz yeterli seviyeye ulaşmadığı söylenebilir (krş. Demirci ve Özçelik 1990, Kayıran 1995, Yıldırım 2008a, Tacibayev 2002, Tekeli-İlkin 1982, Tezel 2002, Tural 1987).

Eldeki makale, 1925 ve 1932 yılları arasındaki Türk-Sovyet temaslarının tarım bahsine odaklanan bir ilk denemedir. Özellikle Ziraat Vekili Mehmet Sabri Toprak'ın 1925 yılında Sovyet Rusya'ya yaptığı gezi, bu gezinin kapsamı başka bir yazımızda ele alınmıştır. Burada ise ilk kez Tahsin Coşkan'ın 1932 tarihli Sovyet Rusya gezisi ve gezi raporu ele alınmıştır. Yine bu bağlamda Türkiye'de modernleşme olgusunun Osmanlı'dan beri "Batılılaşma" olarak algılandığına dair genel kabulün sınıdığını görmek gerekmiştir. Öyle ki "Batılılaşma" olgusu Batı dışı toplumların Batı'dan "muasır medenî bir millet olmak için gerekli unsurları almak" olarak tarif edildiğinde zaman zaman bu tarifi içerisine "Batı" tanımını içerisinde yer almayan Sovyet Rusya'nın da dâhil olduğu görülmektedir (Tunaya 1999, Kuran 1994). Her iki ülkenin birbirine zıt yönetim şekilleri bu işbirliğini engellememiştir. Bu iki tarafın da devlet ve toplum yönetiminde ve bunların yapısal dönüşüm programında pragmatik bakabildiklerini de göstermektedir.

Türkiye ve Sovyet Rusya arasında Millî Mücadele yıllarında başlayan işbirliğinin Mudanya Ateşkesi'nde ve Lozan'da devam ettiği hatta Sovyet Rusya'nın bu görüşmelerde özellikle Boğazlar, ekonomi, maliye, siyasî bağımsızlık ve egemenlik hakları konusunda Türkiye'nin en büyük destekçisi olduğu bilinmektedir (Gürün 1991: 82). Lozan'dan sonra bu işbirliği birçok alanda devam etmiştir. 1925 yılında Locarno Antlaşması'nın imzalanmasıyla Almanya karşısında kendini yalnız hisseden Sovyet Rusya ile İtalya'nın kendisini tehdit eder vaziyeti, Fransa ile Suriye sınırı meselesi ve İngiltere ile Musul meselesi konusu dolayısıyla bu ülkelerin Batı Avrupa dışında hareket serbestisi elde edebilecekleri düşüncesiyle Türkiye Locarno'dan memnun olmamıştır. Özellikle Musul meselesinde Milletler Cemiyeti'nin kararı Türkiye'nin endişesini arttırmıştır.² Bu şartlar altında Sovyet Rusya Türkiye ile 16 Mart 1921 tarihli antlaşmanın uzatılmasını talep etmiş ve sonuç olarak 27 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Esasta bu tarihten itibaren uluslararası siyasî zemindeki karşılaşılan sorunlarda ortak tavır alabilme dışında başka alanlarda ilişkilerin arttığı görülmektedir (Tacibayev 2008).

Sovyetlerde Tarımın Yeniden Yapılandırılması

Türkiye, tarım alanındaki modernleşme çabalarında Macaristan ve Almanya gibi ülkelerle temasa geçmiş, bu ülkelerden uzmanları istihdam etmiş, teknoloji transfer etmiştir. Diğerleri yanında niçin Sovyet Rusya tarımı üzerinde böyle bir inceleme ihtiyacı söz konusu olduğu sorusu sorulmalıdır. 1917 Ekimi devrimi sonrasında Sovyet Rusya'da tarım alanındaki gelişmeler Lenin'in ortaya koyduğu sosyalist bir tarım programında yatmaktadır. 1920'li yıllar hem Türkiye'nin hem de Sovyet Rusya'nın tarım alanının da önemli yenileşmeler yaptığı bir dönemdir. Ancak Türkiye için daha çok ekonomik bir icraat alanı olarak ön plana çıkan tarım, ayrıntıları açıklanacağı üzere Sovyet Rusya için rejimin teminatı hâline gelmiştir. Cumhuriyet Türkiye'si'nin kuruluş yıllarında kabul edilen tarım siyasetleri ve bu alana yönelik uyguladığı dönemsel programlarda, Sovyet etkisinin varlığı tartışmaya açık olsa da, başta da ifade edildiği gibi bürokrat elitlerin, bu alanda dönüşümü sağlama edimlerinde, model sayma, modelin kendisi için uygun gördüğü kısmının aktarımı konusunda seçici davranarak tavır geliştirdiği savlanabilir. Bu sav, geniş Sovyet coğrafyasında sosyalist ekonomik planlamayı hayata geçirmeye çalışan ve direnme de olsa cebren hayata geçiren Bolşevikleri "gözlemleyen" bir bürokrat elit perspektifinin var olduğunu dışlamaz. Cumhuriyet elitlerinin, Osmanlı'dan devraldığı toplumsal ve ekonomik yapıda bir gerçek sabittir: Anadolu'daki

Müslüman Türk nüfusun geri kalmış tarım toplumu özelliği. Bu gerçek, hedefi tayin etmiştir. İlk aşamada ilkel tarımın çağdaş yöntemlerle yapılarak üretimin artırılması ve ikinci aşamada tarımsal sanayinin oluşturulması, bu oluşumla beraber yürütülmesi tasarlanan köylülüğün toplumsal (ve ekonomik) seviyesinin yükseltilmesi meselesi bu elitlerin doğrudan gündemine yerleşmiştir. Aynı elit çözüm üretmede, meselenin kendisini araçsallaştırarak, kuzey komşusunun kendi aktörleri ve araçlarıyla Çarlık'tan devraldığı yapıyı-emperyal elitlerin de kangrenleşen "toprak" ve "köylülük" sorununu çözmek üzere gerçekleştirdikleri bir tarafa- nasıl tasfiye etmekte olduğunu bilmek istemesi şaşırtıcı değildir.

Cumhuriyet döneminde tarımda modernleşmenin alt yapısının özellikle I. Dünya Savaşı döneminde ve hatta öncesinde atıldığını söylemek mümkündür. I. Dünya Savaşı esnasında tarım üretiminin aşırı düşmesi ve ahali ile ordunun aç kalması gibi bir tehlike doğması neticesinde tarımsal üretimi arttırmak için İttihat ve Terakki hükümeti yoğun bir çabaya girmiş, Almanya ile Avusturya-Macaristan'dan satın alınan modern teknolojik tarım aletlerinden traktör ve traktörün benzolü, pulluk, çayır makineleri, tohum makineleri orak ve harman makineleri memleketin her yanına dağıtılmıştır (Ürgüplü 1939: 23-24).³ Bunun yanı sıra daha önce kurulmuş olan Halkalı Ziraat Mektebi'nde ziraat alet ve edevat makinisti yetiştirmek üzere bir bölüm açılarak mektep öğrencilerinin bunların tamirini çiftçiye öğretmesi sağlanmaya çalışılmıştır (MMZC 8 Mart 1333/1917 : 121). Bu çabalar sonucunda 1917 yılının Mayıs ayı sonunda ekilen topraklar Osmanlı Devleti'nde toplam olarak 52 milyon dönüme yükselmiştir (Toprak 2003: 137). Yine bu dönemde tarım üretiminden sınaî olarak istifade yolunda yani ilkel üretimi, tarım sanayisi üretimine dönüştürmenin hedeflendiği bilinmektedir (MMZC 8 Mart 1333/1917: 123-124, 126).

Bu çabaların bir birikim yarattığı ve bunun Cumhuriyet dönemine aktarıldığı kuşku götürmez. Aslında Osmanlı döneminin tipik bir karakteri olarak Türk ekonomisinin 1920-1930 arası döneminde ağır sanayi hamlelerinin henüz alt yapı seviyesinde olması sebebiyle en fazla yer tarıma aittir. Bunun bir göstergesi ihracatın önemli yükünün tarım ürünlerine ait olmasıdır.⁴ 1920'ler bu alanda yenileşme, makineleşme ve yeni yöntemlerin ortaya konduğu, araştırıldığı, modern tarım eğitimiyle çağdaş tarım teknisyen ve mühendislerinin yetişmesi için alt yapı çalışmalarının yapıldığı yıllar olmuştur. Aynı zamanda modern tarım yöntemleri, müesseseleri ve diğer hususlar için yurt dışındaki gelişmeler de takip edilmiştir. 1923-1929 dönemi serbest ekonomi koşullarında yeniden inşa olarak görülmüş, bu

dönem tarımsal üretim düzeyi açısından altın yıllar olarak kabul edilmiştir (Kayıran 1995: 39-40). 1923 yılında Atatürk, “memleketimizin vüsatına nispetle nüfusumuz az olduğundan ziraat hususunda makine ve alât-ı feniye istimâline diğer memleketlerden daha ziyade bir mecburiyet” olduğunu belirtmektedir (Kayıran 1995: 77). Bunun yanı sıra tarımda üretimi arttırmak ve verimli bir hâle getirmek amacıyla modern tarım yöntemlerinin geliştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Bu dönemde oluşturulan tarım politikaları, daha çok toprak kullanımını sağlamayı, tarımda iç pazarın oluşmasının yolunu açmayı ve tarım üretimini en azından iki katına çıkarmayı amaçlamıştır (Kayıran 1995: 38). Atatürk Orman Çiftliği gibi Türkiye'nin her yerinde örnek çiftlikler kurulması, tarım sektörü içindeki hayvancılıkta sağlam ırk çalışmaları gibi faaliyetlerle tarım sektöründe önemli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle kırsal alanın ticarî ve maddî gücünü arttırmak, kırsaldan kasaba, kent ve yurt dışına tarım ürünlerinin pazarlanmasını sağlamak amacıyla büyük bir demiryolu inşasına girişilmiştir. Bu noktada belirtildiği üzere tarımın modern yollarla yapıldığı ülkelerle, özellikle çeşitli Avrupa ülkeleri (Almanya ve Macaristan) ve yine Sovyet Rusya ile temasa geçilmiştir.⁵ Bu dönemde Ziraat Vekili Mehmet Sabri Toprak'ın sadece Sovyetler Birliği'ni değil birçok Avrupa memleketini de gezerek tarım konusunda gözlemlerde bulunduğu bilinmektedir. Avrupa seyahati içerisinde özellikle Almanya önemli bir yer tutmuş, burada tarım eğitiminin yapısı ve amaçları üzerinde durulmuştur. Toprak buradaki temaslarında Almanya Tarım Bakanlığı Tarımsal Kurumlar Genel Müdürü Dr. Oldenburg'la temasa geçmiş ve onu Türkiye tarımını inceleyerek gözlemlerini bir rapor hâline getirmesi, tarım okullarının ıslahı ve geliştirmesi için Türkiye'ye davet etmiştir. Oldenburg Türkiye'ye yanındaki diğer bilim adamlarıyla gelmiş ve zirai eğitimin yeniden yapılandırılmasında önemli hizmetlerde bulunmuştur.⁶

1925 yılında tarımda yenileşme çerçevesinde Sovyetlerle temasa geçilmiş, Sovyet tarım uzmanları pamuk üretimi konusunda yardımcı olmak amacıyla Çukurova'da incelemelerde bulunmuşlardır.⁷ 1926 yılında Sovyetler Birliği'nde toplanan Uluslararası Pamuk Kongresi'ne iki kişi gönderilmiştir.⁸ Yine 1925 yılında Sovyet hükümetinin resmî daveti üzerine Ziraat Vekili Mehmet Sabri Toprak'ı Sovyetler Birliği'ne davet etmiş, bu davet üzerine kendisi, Sovyet Rusya'ya geniş kapsamlı bir inceleme gezisi yapmıştır.⁹ Bu gezinin 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk Antlaşması'nın imzalandığı tarihlere denk geldiğini de bu noktada belirtmek gerekir. Gezinin 17 Aralık 1925 tarihine çok yakın olan Kasım ve Aralık aylarında gerçek-

leştirildiği söylenebilir. Ancak tarım amaçlı bir gezinin Sovyet Rusya gibi çok soğuk bir ülkede ve çok soğuk bir kış mevsiminde yapılmasının sebebi anlaşılammıştır. Gezi yaklaşık bir buçuk ay (46 gün) civarında sürmüştür. Toprak'ın, gezisi Sovyetler Birliği'nin başkenti ve diğer kent merkezlerini, Volga havzasını içine alacak şekilde Avrupa Rusya'sında, Kafkasya'da ve Kırım'da gerçekleştirmiştir. Toprak'a, Sovyetlerin tarım "mucizesinin" tüm görünür unsurları tanıtılmıştır. Bu bir bakıma Sovyet bakışı açısından, henüz milletler ailesine "kabul edilmeyen" Sovyetler Birliği'nin kendi sistemini, ekonomi yönetimini liberal ve Batı yanlısı olarak çizen bir devlet vasıtasıyla Batı'ya da göstermek demektir. Kısacası gezinin göndermesel bir anlamı vardı. Hiçbir şey atlanmamıştı: Tarım bankaları, sendika ve kooperatifler; bunun içinde kırsal, sütçülük, bölgesel, kendir ve keten kültürleri, patatesçilik kooperatifleri, bağcılık, şarap gibi üretim birlikleri ve bir üst başlıkta tarımla ilgili bilimsel kuruluşlar; Su Bilimi Kuruluşu, tarım akademileri ve enstitüleri, balık yetiştirme enstitüsü, arazi ölçümü enstitüsü, veterinerlik enstitüleri, ormancılık enstitüsü, bilimsel iyileştirme enstitüsü, tarım enstitüsü genetik merkezi, yine uygulamayı görmek üzere tarım işletmeleri; deney tarlaları, traktör çiftliği, tarım deneme istasyonları, devlet çiftliği, tütün işletmeleri, botanik bahçeleri. Hayvancılık da ihmal edilmeyerek; atçılık; haralar, devlet haraları, hayvan sağlığı ile ilgili olarak veterinerlik tesisleri, veterinerlik kurumları da gezilmişti. Bütün bu yapıyı yöneten birimler de ziyaret edilmiş; Köylü tarım yönetimleri (sovhoz ve kolhoz) bölgesel, yerel ve merkezî tarım yönetim birimleri gezi programının bunca yoğunluğu Sovyet Rusya'da yürürlükte olan NEP'in (yeni ekonomik plan) somut "başarısı"nı ilân etmekte. Nitekim hayranlık ve etkilermeler, Toprak'ın gezisi sonrasında da devam edecektir.

Toprak'ın bu gezisi esnasında 1921 yılından beri uygulanmakta olan NEP kapsamında yer alan tarım uygulamaları bulunmaktaydı. Sovyet Rusya liderleri köylü sınıfının devrimci potansiyelinin çok büyük olduğu varsayımından hareketle hem bir politik güç hem de bütün gelişme çabalarının hayatî bir faktörü olarak görmüşlerdir. 1917 Ekim devrimi öncesinde fakir köylüler genel toplamın yüzde onbeşini oluşturmaktaydı. Orta sınıfların oranı yüzde yirmi ve "kulak" tabir edilen zengin çiftlik sahiplerinin oranı ise yüzde onbeşti (Matskevich 1970: 9-10). Emekçi sınıfların Bolşevik Parti'ye ve devrime bağlılığı Çarlık rejimini yıkmaya ve sosyalist toplumu inşa etme açısından son derece önemli görülmüştür (Stuart 1972: 11). Ekim devriminin liderlerine göre kapitalizmin gücü köylülükle işbirliği yapmış olan proletaryanın öncülüğünde yok edilecektir (Carr 1998: 39). Rus nüfusunun sadece

yüzde altısını oluşturan işçi sınıfına dayanmaya çalışan komünist rejimin geleceği şahsî mülkiyete sahip çiftçiliğin ortadan kaldırılarak devlete tâbi ve muhtaç bir sınıf haline getirmeye bağlanmak zorunda kalınmıştır (Murskiy 1932: 54). Hiçbir tazminat olmadan özel toprak mülkiyetleri iptal edilmiş, su, orman ve mineral kaynaklarıyla bütün topraklar halkın mülkü hâline getirilmiştir. Geniş arazili mülkler, taş, krallık, kilise toprakları ve bunlara ait stok, alet, çiftlik binalarıyla bütün öteki tarımsal zenginlikler Sovyet tarım kurumları tarafından yeniden düzenlenmiştir (Carr 1998: 46). Bir rakam vermek gerekirse hanedana, kentsoyluların toprak sahiplerinin elinde bulunan 150 milyon hektardan daha fazla toprak köy çalışanlarının eline geçmiştir (Matskevich 1970: 11). Ancak 1917-1921 yılları arasında cereyan eden iç savaş sırasında kırsal alan için alınan tedbirlerle köylülük rejim lehine kazanılmak istenilmiş ancak bir süre sonra üretimde büyük bir düşüş yaşanmış ve kıtlık meydana gelmiştir.

Bu durum üzerine Sovyet liderleri “kapitalizmden komünizme geçiş” devresinin kapısını aralamışlardır. Bir endüstriyel alan haline getirilmeye çalışılan tarım, 1921-1928 yıllarında uygulanacak olan NEP adı verilen ve bütün ekonomik faaliyetlerle sanayi alanını da kapsayan geniş bir “devlet plan”ına dâhil edilmiştir. Tarımı sosyalleştirme adı altında Rusya’da en kalabalık kütle olan köylüyü rejim lehine kazanma amacı güdülmüştür (Stuart 1972: 2). Lenin sosyalizmin inşası için bilimsel bir tasarı hazırlamış, bu tasarıda ülkenin ekonomik ve sosyal şartlarını hesaba katmıştır. Plânda ülkenin endüstrilasyonu, tarımdaki sosyalist kooperasyon ve kültürel devrimin uygulanması beraber düşünülmüştür.

NEP tarımsal üretimi üç ana hatta düzenlemiştir. Kolektif tarım (*kolhoz*); devlet tarımı (*sovhoz*); ve özel alt tarım kuruluşları. Sovhozlar hem tarım üretimi organizasyonunun öncelikli mekanizması hem de devletin bütün ülkedeki tüketim seviyesini etkili bir şekilde kontrol edebildiği bir aygıt olmuştur (Stuart 1972: 2). Kolhozlar ise Sovyet Rusya’nın ekonomik gelişmesinde tarımdan endüstriye artı üretimleri vasıtaıyla yönlendirici olmuşlardır (Stuart 1972: 1). Böylece Lenin tarihte ilk defa küçük köylü çiftliklerini geniş ölçekli sosyalist tarım şekline dönüştüren bir lider olmuştur (Matskevich 1970: 13). Bunlar genel olarak şeker pancarı ve keten gibi özel ürünler yetiştiren büyük tarım alanlarında kurulmuştu. Bundan sonra sovhozlar ve kolhozlar köy tarımının tek biçimi hâline getirilmiştir. Bununla yeni tarımsal sistemin maliyetleri büyük ölçüde düşürdüğü kadar da kaliteyi büyük ölçüde arttıracığı hesap edilmekteydi (Jasny 1949: 26). Uygulamada 1920 yılında Avrupa Rusya’sında 4400 Sovyet çiftliği oluştu-

rumuştu (Carr 1998: 146). NEP'le birlikte mevcut tarımsal kurumlar köylünün bireysel girişimini teşvik eden yeni politikanın araçlarına döndürülmeye çalışılmıştır. Tarımda tohum ekilen tarlaların yüzölçümlerini genişletmek, tarım yöntemlerini, tarım sanayisini, kooperatif ve yerel mal mübadelesini geliştirmek gibi amaçlar ön plana çıkarılmıştır (Carr 1998: 257). NEP'le yine köylüye ürettiği ürünün fazlasını dilediği şekilde tasarruf hakkı verilerek üretim arttırılmak istenilmiştir. Çünkü 1921 yılı çok yoğun bir kıtlık yaşanmasına sebep olmuş çok sayıda insan ve hayvan kıtlık yüzünden ölmüştü. Kıtlık bölgelerinde yaşayan çok sayıda insan diğer bölgelere göç etmek zorunda kalmıştı (Carr 1998: 259). Bu yüzden 1922 yılında bir "tarım seferberliği" ilân edilmiş ve tarım ürünleri ciddi bir miktara ulaşmıştır (Carr 1998: 260-261). NEP köylüye, uygulayacağı tarım şeklini seçme özgürlüğü ve toprak imtiyazı güvenliği sağladığı ölçüde toprağını özel mülkü gibi işleme, genişletme, ücretli işçi tutarak ekip biçme ya da başkalarına kiralama hakkını tanımıştır. Ayrıca Sovhoz'ların kişilere kiralanmasına izin verilmiş, her ilin Sovhozları bir "tröst" halinde teşkilâtlandırılmış ve bunlar Narkomzem'e (Tarım Halk Komiserliği) bağlı "devlet çiftlikleri tröstü" (*Gossel'sindikat*) hâline getirilmiştir. Bu programda; toprağın verimliliğinin arttırılması, tarımsal tekniklerin bilimsel olarak geliştirilmesi ve tarım emekçisinin tarım bilgisinin genel düzeyinin yükseltilmesi, çeşitli alanlardaki tarım işletmelerini geliştirmek gibi hususlar yer almaktaydı (Carr 1998: 262, 263, 264).

Toprak'ın gezisinin Sovyetler Birliği ile tarım konusundaki, NEP'in dayandığı Sovyet tecrübesi ile temasının ve bilgi alışverişinin başlangıcı olduğu söylenebilir. Nitekim 1925-1928 tarihleri arasında tarım bilimci Sovyet Profesör Jukovskiy,¹⁰ bütün Türkiye'yi dolaşarak, Türk tarımını bitki türleri açısından incelemiş, gezdiği yerlerden bitki numuneleri almış, bu numuneleri ülkesine götürerek daha sonra görev yaptığı Leningrad Ziraat Enstitüsü'ne bağlı laboratuvarında bir Türk tarım pavyonu açmıştır. Hatta elindeki bu bilgilere dayanarak Türk tarımı ile ilgili Rusça üç eser yazmıştır. Bu eserlerden birisi *Türkiye'nin Zirai Bünyesi* adı ile 1951 yılında Türkçeye çevrilmiştir.¹¹ 22 bölümden oluşan bu eser Türkiye'nin tarımsal yapısını, özelliklerini ve potansiyelini tanıtmaya bakımından oldukça önemlidir. Eserde Anadolu hidroğrafyası, iklim sahası, ziraatın genel yapısı, Anadolu'da yetiştirilen bütün hububat türleri, pamuk, şeker pancarı, sebze türleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır (BCA 030.10.0/200.362.11, Ek № 23810. Rapor, s. 7; ilgili eser için Zhukovsky 1951). Jukovskiy'in bu önemli çalışması Anadolu'nun özellikle bazı kültür bitkilerinin anava-

tanı olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma ile kültür bitkilerinde aranan hastalıklara ve kışa dayanıklılık, verimlilik ve kalite gibi önemli özelliklerin Anadolu bitkilerinde var olduğu görülmüştür (Atatürk ve Tarım 1981: 64). Jukovskiy'in bu çalışması Sovyet Rusya'da yapılan daha genel kapsamlı genetik bilim çalışmalarının bir parçasıdır.¹²

Bu dönemde yine Sovyet Rusya'da yapılacak olan uluslararası Pamuk Kongresi'ne Türkiye'den iki pamuk uzmanı gönderilmiştir.¹³ Pamuk, tüketim tarımından endüstri tarımına geçişin en önemli unsuru olmuş ve bu konuda Anadolu'daki pamuk üretiminin çağın yeniliklerine uygun bir şekilde yapılması için gerekli bilgiler edinilmeye çalışılmıştır.

Tarım alanında zikredilmesi gereken bir diğer temas ise 1925 yılında Sağlık Bakanı başkanlığında bir veteriner-tarım heyetinin Moskova'ya gitmesidir. Bu gezideki amaç ise köy ekonomisi alanında Türk-Sovyet işbirliğinin imkânlarını araştırmaktır¹⁴ (Perinçek 2007: 191).

Tahsin Coşkan ve Raporu

Türkiye 1929 Dünya ekonomik bunalımı sonrasında ağır sanayini kurmak üzere kredi ve destek arayışına girmiş bu çerçevede olumlu işaretler alınan Sovyet Rusya'ya yönelmiştir. Dönemin başbakanı İnönü 1932 yılında önemli değişimler ve gelişmeler görülen Sovyet Rusya'ya maiyetinde çok sayıda bürokrat, teknik adam, gazeteci, bilim adamıyla birlikte bir gezi gerçekleştirmiştir.¹⁵ İnönü heyetinde Türkiye'nin önde gelen ziraatçılarından ve Atatürk Orman Çiftliği'nin kuruculuğunu da yapmış olan milletvekili Tahsin Coşkan da bulunmaktadır.¹⁶ Başbakan İnönü heyette bulunan kişilerin her birine Sovyet Rusya'da farklı gözlem konularıyla görevlendirmiştir. Coşkan'ın görevi de tarımla ilgili gözlemlerde bulunmaktır. Coşkan, çeşitli şehirlerde ve tarım tesislerinde gerçekleştirdiği gezisini dönüşünün ardından raporlaştırmıştır. Gezinin raporu ise, Türkiye'deki tarımsal modernleşme uygulamalarının tasarlanması açısından önemli tespitler içermektedir. Raporun Coşkan tarafından konulan başlıkları, meslekten de tarımcı bir bürokratin incelemesinde odaklanma noktalarını da göstermektedir: NEP'in devlet tarım kuruluşları kolhozlar ve sovhozlar,¹⁷ tarım genetiği için tarım laboratuvarları, tarım eğitimi, traktör miktarı, tarım uçakçılığı, hayvancılık, astragan ve karağül tarımı, başlıca hayvan ırkları, hayvancılıkla ilgili bilimsel kurumlar, ziraat meselesinin dünü ve bugünü.

Coşkan bu gezisini yaptığında Sovyet tarımı, NEP'in meyvelerini toplamaktaydı. 1925'li yıllarda Sovyet nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan küçük aile birliklerinden oluşan çiftçiler ülkenin tahıl üretiminin %

97.8'ini üretmekteydi. (Davies 1989: 7) 1930'lu yıllar Sovyet Rusya'da tarımda tüm olarak bir kolektivizasyona gidildiği yıllardır. Böyle bir hareket 1920'lerdeki tarımdaki ilk kolektivizasyondaki gibi ülkede yeni bir açlık-kıtlık sıkıntısı getirmiştir. Bu şekilde bir sıkıntının yaşanmadığı yıllar ise 1921-1929 yılları arasındaki NEP dönemidir. NEP dönemi sonunda da yeni bir radikal değişiklikle tam sosyalizme geçiş uygulamaları başlatılmıştır (Danilov 1989: 1-2).

1928 yılında toprakların devlet idaresi altında ekilip biçilmesi olarak bilinen devlet çiftlikleri sovhozların geliştirilmesi ortaya konulmuştur. Bu çiftliklerin resmî unvanı ise “Hububat Fabrikası”dır. Ancak 1931 senesine gelindiğinde bunların plandaki hedeflerinin ancak yüzde 44,2'sine ulaşıldığı görülmüştür. Yani sistemin kâğıt üzerindeki hedefleri ile uygulama arasında büyük bir uçurum oluşmuştur (Murskiy 1932: 56-57). Daha çok “zorunlu gönüllük” esasına dayalı olarak temellendirilen kolektif tarım birimleri olan kolhozlar, *kulak* olarak bilinen büyük ve zengin toprak sahiplerinin ellerindeki toprakların orta halli *seredniak* ve fakir köylüler *biedniak*lara dağıtımıyla oluşturulmuştu. Ülkenin birçok yöresinde kolhozlar toprağın büyük miktarına tasarruf eden bir duruma gelmişlerdi (Murskiy 1932: 64). Sovyet Rusya'da diğer yayın ve yazarların aksine olumsuz yönde bir eleştiri bir Ukraynalı siyasî muhacir sıfatıyla Ukrayna millî hareketi üzerine de yayını olan Volodimir Murskiy'e aittir. Devrin İstanbul'u 1920'lerden 1930'lara Bolşevik karşıtı “Beyaz Rusların” da, Rusya Türkleri (Azerbaycan, Kırım, İdil boyu, Türkistan) dışında koloni kurdukları merkezlerdendi. Rusya Türkleri sair Beyaz Rus ve Ukrayna muhacereti ile dayanışabilmekteydi.¹⁸

Türkiye'de devlet eliyle plânlı kalkınma düşüncesinde Sovyet Rusya'nın 1929 yılında ortaya koyduğu beş yıllık plânın etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Bu plânda tarımla ilgili önemli hususlar bulunmaktadır. Örneğin ağır sanayinin yüzde 255 oranında arttırılması düşünülürken tarım üretiminde de yüzde 151 gibi bir artış öngörülmüştür. Ayrıca tarım için traktör ve tarım aletleri imalatına ağırlık verilmiştir.¹⁹

1920'ler boyunca Sovyet tarımında üç ana husus gerçekleştirilmiştir. Tarımdan sorumlu devlet daireleri *mirl*ler, Çarlık döneminden beri devam eden toprak komünleri içinde ve arasında toprak tahsisinin düzenlenmesinden ve toprak düzenlemesinin iyi bir süreç içinde izlemesinden sorumlu tutulmuş, ikincisi atın çektiği aletlerin ve makinelerin temini büyük ölçüde arttırılmış ve üçüncü olarak tarımsal kooperatiflerin devrim öncesi ça-

alışma ağı restore edilmiş ve geliştirilmiştir. 1926 yılında tarımsal kooperatiflerin bütün çeşitlerindeki toplam altı-yedi milyon hane halkının oranı yüzde 25'in üzerindeydi. Bu oranla devrim öncesindeki tarım nüfusu oranına yaklaşıyordu. 1926-1927'de köylüler tarafından satın alınan makine ve aletlerin yarısından fazlası tarım kredi kooperatifleri tarafından kredilendirilmiş ve piyasa kooperatifleri köylüler tarafından ekilen tarım ürünlerinin özellikle tahılın ve mandıra üretimlerinin esaslı bir çoğunluğunu satın almışlardır (Davies 1989: 8). Sovhoz ve kolhozlarda Bolşevik neşriyatına göre 1931 yılındaki traktör mevcudu 121.260'dı (Murskiy 1932: 69). Her ne kadar beş yıllık plân hedefleri tutmamış olsa bile Türk tarımı ile Sovyet Rusya'nın tarımı, üretim, mekanizasyon, traktör ve diğer tarım araçları, çiftçinin bilinçlendirilmesi gibi hususlar bir arada düşünüldüğünde Türkiye'nin bu ülkeden aktarması gereken önemli hususlar olduğu ve bu yüzden de dönem bürokratinin Sovyet tarımına ilgisinin oluştuğunu söylemek mümkün olabilir.

Coşkan'ın 1932 tarihli inceleme raporunda, mevcut durumun tasvirinin dışında, kısa bir tarihçe verilmesi önemlidir; 1917 Devriminin ardından başlayan iç savaş ve kuraklıklar sebebiyle Rus tarımının 1917-1925 arasında büyük darbe aldığı ve bu kötü durumun 1925 yılından itibaren alınan tedbirlerle iyileştirilmeye çalışıldığı belirtilir. Rapor yazarı, Sovyetler Birliği'nin 160 milyonluk nüfusunu beslemek ve aynı zamanda tarımsal üretim dayanan fabrikalarını işletebilmek için tarımın geliştirilmesi işine öncelik verdiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca özellikle pancar, pamuk, keten gibi tarım ürünlerinin üretiminin yeterli miktarda ekilememesinden ve ekilenlerin de kuraklıktan zarar görmesinden dolayı Rus sanayi tesislerinin işleyemez bir duruma geldiğine de değinmiştir. Sovyetlerin bu durumu iyileştirmek amacıyla yapmış olduğu en önemli işlerden birinin devlet çiftliklerini kurması olduğunu kaydeden Coşkan, alınan önlemler sayesinde 1928 yılında tarım üretiminin I. Dünya Savaşı'ndan önceki oranlardan daha yüksek oranlara ulaştığını raporuna eklemiştir.²⁰ Coşkan'ın bu rakamlardan etkilendiği açıktır. Tarım ıslahatı içerisinde Coşkan'ın şüphesiz en çok gözüne çarpan "sovhoz" adı verilen bu devlet çiftlikleri ve "kolhoz" adı verilen ortak ekme ve çalışma esasına göre oluşturulan mahallî çiftlikler olmuştur. Devlet çiftlikleri hem tarım hayatını makineleştirmiş hem de hububat ve tarım alanlarını birer fabrika hâline getirerek dünya tarım ekonomisine yeni bir "fasıl" eklemiştir. Kolhoz oluşturmak sovhozlara göre daha kolaydır. Bunların başına resmî ideolojiyi benimsemiş ve üç yıllık bir tarım eğitimi almış, yönetime bağlı ve çalışkan kişiler getirilmektedir. Sis-

temin bir ideoloji etrafında biçimlendiğini ve meselenin aynı zamanda inanmış bir kadro meselesi olduğunu da yerinde gören Coşkan, bir taraftan bu çiftlikler ve Sovyet tarımsal ve hayvansal üretimi hakkında bilgi verirken diğer taraftan da tarım eğitimi üzerinde durmuştur. Sovyetler Birliği, Coşkan'a göre, sanayi, sosyal ve millî bünyenin kuvvetlenmesini, köylünün zenginleşmesini ve seviyesinin yükseltilmesini "kendisine gösterilenlerden" dolayı, ciddiyetle tanıklıklarına dayandırmış, bu gelişmeyi de şüphesiz Sovyet biliminin bu sisteme nasıl eklemenebileceğine de işaret eden tarım eğitimine atfedilen öneme bağlamıştır. Jukovskiy'in mesaisini verdiği Leningrad Ziraat Enstitüsü, en yüksek tarım eğitimi veren okuldur. Bu okulun 200 kadar hocası ve 1000 kadar çalışanı olduğu ve çok çeşitli fonksiyonları bulunan bir tarımsal laboratuvarı bulunduğu da rapora not edilmiştir. Sovyetler Birliği'nde hayvan enstitüleri dışında toplam 1100 ziraat enstitüsü bulunmaktadır. Bunlardan 20'si merkez diğerleri şube şeklinde faaliyet göstermektedir. Sovyetlerde tarımın makineleştiği vurgusuyla beraber, bu makineleşmeyi sağlayan üç büyük traktör fabrikasından da bahsedilmiştir. Özellikle Moskova'ya 25 kilometre mesafede bulunan ve amacı ziraat makine mühendisi yetiştirmek olan bir okula da atıf yapılmaktadır. Ruslar dünyada bulunan 90 çeşit traktörün hepsinden birer örnek getirmişler ve yapılan inceleme sonucunda kendi memleketlerine uygun olan ikisini tercih etmişlerdir. Bu traktörlerin işletmesini sağlamak için bir genel müdürlük kurulmuştur.

Sovyet yönetimi tarım makinelerindeki gelişmenin geniş ölçekli çiftliklerin üstünlüklerini arttıracaklarını düşündüğünden coşkulu bir şekilde özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ni olmak üzere yurt dışındaki gelişmeleri izlemişlerdir. Hatta ağır sanayi yanında tarım makineleri ile traktör fabrikalarını Amerikan desteğiyle kurmuşlardır. Bu fabrikaların kuruluşundan sonra da yönetiminde ve işletmesinde hem işçi hem de yönetici-mühendisler Amerikalılar bulunmaktaydı (Murskiy 1932: 31). Lenin'e göre sosyalleşmiş bir tarım olmadan Rusya'da sosyalizmi inşa etmek imkânsızdı, traktörleri olmadan tarımı sosyalleştirmek mümkün değildi, bir uluslararası proleter devrimi olmadan ise traktörleri bulmak mümkün değildi. Çünkü traktör imal etmek demek üstün teknolojiye ve büyük bir bütçeye sahip olmak demektir ki bu da Sovyet Rusya'nın elinde yoktu (Carr 1998: 156). Lenin eğer yüz bin köylüye traktör sağlanabilirse köylülerin komünist olacağını düşünmüştü. Traktör Rusya komünistleri için bir makineden daha fazla bir şeydir. Lenin ilk olarak kırsalın elektrizasyonuna yönelmesi yanında özellikle traktörün Birleşik Devletlerdeki gelişmesi öncelikle gözlenmiştir.

Çünkü Bolşevik devriminin gelmesi buharlı motor devrimi sonucunda olmuştur (Jasny 1949: 27). Coşkan'ın gezi tarihinde Lenin'in ve komünistlerin daha devrimin ilk yıllarındaki ideallerine az çok yaklaştıkları anlaşılmaktadır.

Coşkan'a göre Ruslar traktörle birlikte çeşitli ülkelerdeki 4000 çeşit tarım aleti üzerinde de inceleme yapmışlardır. Bunlardan örnekler almışlar ve ekim, çapalama makineleri imal ederek tarımda büyük kolaylıklar sağlamışlardır. Sovyetler Birliği'nde 360 bin kadar traktör bulunduğu raporun bir başka rakamsal verisidir. Bu da Lenin'in traktör konusundaki hedefinin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yine rapordaki alt başlıklardan biri olan "ziraat tayyareciliği"nde yeni olmasına rağmen on dört merkezde ziraat uçağı merkezi bulunmaktadır. Uçaklarla haşere mücadelesi ve tohum ekimi yapılmaktadır.

Rapora göre, "Rus memleketi asırlardan beri köylü ve tarım ülkesi olagelmıştır" ve Rusya'nın bu durumu Türkiye ile "büyük bir benzerlik" içindedir. Coşkan, referans alınan ülkenin özneliği ile kendi ülkesi arasında benzerlikler ve hatta belki özdeşlikler de aramaktadır. Referans ülkeyi gözlemlerken kendi ülke ihtiyaç ve sorunları üzerinden bir kıyas yaparak rasyonel ve gerçekçiliğe de yaslandığı kuşkusuzdur. Onun esaslı bir tespiti Sovyet Rusya'nın kalkınma hamlesinde tarım ve sanayinin birlikte ele alınarak öncelikle tarımsal üretime dayanan bir sanayi kurulmasına öncelik verilmesidir. Bu noktada Türkiye'de kurulan "devlet tarım ve hayvancılık çiftlikleri"ne Rusya'daki örneklerinin etkisini ayrıca araştırmak gerektiğini vurgulamak gerekir. İnönü ve beraberindeki heyetin gezisinin bir amacının da tarımsal bir sanayi kurmak ve bu noktada da gerekli teknolojik ve parasal desteğin Sovyet Rusya'dan sağlamak olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim İnönü heyetine Rusya seyahati sırasında hediye edilen tarım makinelerini Türk hükümetine teslim etmek ve bunların gösterilecek yerlere kurularak çalıştırılmaları için 11 Haziran 1932 günü Moskova Fizik-Matematik Enstitüsü Müdürü Vladislav Vago başkanlığındaki bir Sovyet uzmanlar heyeti İstanbul'a gelmiştir (Perinçek 2007: 200).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve ardından başlayan yenileşme çalışmaları "Batıya rağmen Batılılaşma" olarak nitelendirilmiştir. Emperyalist Batı dünyasının dışında görülen Türkiye ve Rusya'nın dış siyasette birbirine dayanma zorunluluğunun çeşitli tarihlerde siyaset, tarım, ekonomi gibi konularda da temas sağlanmasına zemin teşkil etmiştir. Ancak Atatürk dö-

nemi modernleşmesinin Batılı olmak için batılılaşmak olmadığı, bu konuda gerçekçi ve millî bir tavır sergilediği yer yer Sovyet Rusya'ya çeşitli konularda müracaat etmesinden anlaşılmaktadır. Rejim farklılığının getirdiği sıkıntılar iç ve dış politikada yaşanmakla birlikte rejim konusu hem iç hem de dış politikada işbirliğini zedeleyecek bir noktaya taşınmamıştır. Sanayileşmesinde müracaat ettiği Sovyet Rusya'nın tarımsal gelişmelerini de yakından takip etmiştir. Çünkü sanayisi zayıf olan Türkiye ve Sovyet ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Bu yüzden tarımsal alanda yenilik yapmak, üretimi arttırmak her iki ülke ekonomileri için büyük bir önem arz etmekteydi. Ancak Sovyet Rusya'nın tarım sektörüne yüklediği daha geniş, daha büyük bir görev vardı ki, komünist rejim bu kesime dayanacaktı. Çünkü proleterya komünist rejimin tabanı olmasına rağmen Rusya'da işçi sınıfının yok denecek kadar az olması rejimin geleceğinin köylü sınıfına bağlanmasına yol açmıştır. Bu yüzden bu ülkedeki tarımsal gelişme, yenileşmeler daha hızlı olmuş ve bu konuda Türkiye'den bir adım öne çıkmıştır. Hem teknolojik hem de uzman desteğinin alındığı Sovyet tarımının dayandığı dinamikler ve uygulamalar en üst düzeyde gözlemlenmiş ve raporlanmıştır. Ancak Türkiye tarım konusunda Sovyet Rusya ile olan ilişkilerinde de dengeli davranmış, bu alandaki yenileşmesinde de bütün temaslarını bu ülke ile sınırlamayıp Almanya, Macaristan gibi ülkelere de başvurmuştur.

Açıklamalar

- ¹ Türk-Sovyet ekonomik ilişkilerinde Sovyet etkisi tartışması iki makaleden izlenebilir, burada ancak bağlamsal ilginin kurulabilmesi için Ziraat Vekili Mehmet Sabri Toprak'ın 1925 yılında Sovyet Rusya'ya yaptığı gezisinin ayrıntıları Toprak hakkında kaleme alınan makalemde bulunabilir; (Yıldırım 2008a) ve diğeri (Yıldırım 2008:b)
- ² Almanya ile anlaşarak bölgesinde kendine güvenli bir ortam kurmak isteyen Fransa'nın Almanya ile anlaşması üzerine Locarno Antlaşması gündeme gelmiştir. Bir Rus bilim adamına göre bu Antlaşmanın Türkiye'yi de tehdit eden bir tarafı bulunmaktadır. (Potskhveriya 1999 :186)
- ³ Dönemin Ziraat Vekili Mustafa Şeref Bey, 1917 yılında 600 tohum makinesi, 10.000 tek demirli pulluk, 500 kadar üç ve dört demirli pulluk, 800 kadar orak ve çayır makinesi, 900 traktör, 4 santrifüj tulumbası, 51.000 tırpan vesair alet alındığını belirtmiştir. 1918 yılında kabul edilen bir kanunla çiftçilere dağıtılmak üzere satın alınacak alet ve edevat için 500.000 liralık bir fon ayrıldığı görülmektedir. (MMZC 18 Mart 1334/1918: 252-254)
- ⁴ Türkiye ekonomisinin tarıma dayalı olmasının çeşitli açılardan göstergeleri için bkz. (Kayıran 1995: 31-38).

- ⁵ Cumhuriyet dönemi tarımı hakkında incelemeler için (Kayıran 1995); (Demirci-Özçelik 1990). Tarımla ilgili olarak özellikle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında tarımın modernleşmesi için hangi ülkelerle temasa geçildiği ve M. Sabri (Toprak)'ın seyahatleri hakkında daha geniş bir bilgi bulunamamıştır.
- ⁶ BCA 030.18.1.1/25.42.3, Karar № 5411.
- ⁷ http://www.rusya.ru/tur/index/turkiye_rusya_iliskileri - 96k. (29.08.2008).
- ⁸ BCA 030.18.1.1/17.83.6, Karar № 2992.
- ⁹ BCA 030.18.1.1/16.67.13, Karar № 2678.
- ¹⁰ Jukovskiy ismi ilk olarak milletvekili Tahsin Coşkan'ın ileriki sayfalarda değerlendirilmiş olan raporunda da hatalı aktarımla "Jekofski" olarak geçmektedir. Perinçek (2007: 191)'de Profesörün incelemelerin altı ay sürdüğünü ve bu incelemeleri beraberindeki bir heyetle gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Ancak yapılan arşiv çalışmasında bu ziyaretle ilgili geniş bilgi bulunamamıştır.
- ¹¹ Türkçeye de *Türkiye'nin Zirai Bünyesi* adıyla çevrilen eserin orijinali için bkz. P. M. Jukovskiy, *Zemledelçeskayay Turtsiya. Aziatskaya Çast-Anatoliya*. (Moskova: Gos. Izd-vo Kolkhoznoi i Sovkhoznoi Literatıry, 1933). Ancak eserin yayımlandığı 1933'lü yıllarda değil de niçin 1951 gibi daha ileri bir tarihte çevrildiği hususu açıklığa kavuşturulmayı bekler. Bu eserin ünlü Rus genetik bilimcisi Nikolay Vavilov tarafından redakte edildiği, kitabın Millî Kütüphane'de (Ankara) kayıtlı künyesinden görülmektedir.
- ¹² P. M. Jukovskiy Rus genetik bilimcisi Nikolay Vavilov tarafından başlatılan çalışmanın bir parçasını yürütmekteydi. Vavilov bugün hâlâ kabul edilen coğrafya, genetik, bitki evrimi hakkındaki çeşitli teorileri geliştirdi. Yaban ve yetiştirilen bitkilerin beş kıtada aranmasını ve toplanmasını sağladı. Bunların toplandığı Enstitü'ye Vavilov Enstitüsü adı verildi. Bu Enstitü Sovyetler Birliği'nde, 1894'den beri toplanmış olan ve paha biçilemeyen 380.000 çeşide sahip tek tohum havuzudur. Stalin teröründe, Vavilov bir öğrencisinin ihbarıyla tutuklanmış ve 1943'de hapishanede ölmüştür. Vavilov ve çalışmaları hakkında (Strobel 1993). Ayrıca Sovyetler Birliği'nin kuruluş yıllarında siyaset ve bilim ilişkisi ve bu çerçevede Vavilov hakkında (Krementsov 2006).
- ¹³ BCA 030.18.1.1/17.83.6, Karar № 2992. Bu belgede ve diğer kaynaklarda bu kongreye katılan kişilerin isimleri bulunamamıştır.
- ¹⁴ Perinçek bu geziyi 1930 yılı olarak belirtmiştir. Ancak bu geziyi gerçekleştiren Bakanın 22 Kasım 1924 - 3 Mart 1925 tarihleri arasında hükümet etmiş olan III. Ali Fethi Okyar Hükümetini döneminde sağlık bakanlığı yapmış olan Mazhar (Germen) olması büyük ihtimaldir. Dolayısıyla gezinin III. Hükümet döneminde gerçekleştirildiği söylenebilir.
- ¹⁵ Sovyet Rusya'ya yapılan bu gezi ile ilgili olarak şu kaynaklara müracaat edilebilir: (Perinçek 2007, Tacıbayev 2002, Yıldırım 2008).
- ¹⁶ BCA 030.10.0/200.362.11, d. 23810. Hasan Tahsin Coşkan (1890-1952) Çemişkezek'te doğdu. 1911'de Halkalı Yüksek Ziraat Okulu'nu bitirdi. Bir süre çeşitli ziraat okullarında idarecilik yapmış, Eylül 1920'de Millî Hükümet tarafından Kastamonu İli Ziraat Müdürlüğü'ne getirilmiştir. Ocak 1922'de Millî Hükümet tarafından İstanbul'da Ziraat Bankası'nda ziraat aletlerin teslim alınması ve sevki görevi verilmiş ve daha

- sonra yine ziraat okullarında idarecilik yapmıştır. Mayıs 1926'da Gazi Mustafa Kemal tarafından Ankara Numune Çiftliğini tesis göreviyle buranın genel müdürlüğüne getirildi. Eylül 1927'de merkezi İstanbul olmak üzere ziraat genel müfettişliğine getirildi. Bu görevdeyken TBMM III. Dönem seçimlerine katıldı. Yozgat'tan milletvekili seçildi. Ziraat ve İktisat Komisyonlarında çalıştı. 1927'den 1952'ye kadar milletvekili olarak parlamentoda görev yaptı. Saraçoğlu ve Peker kabinelerine Gümrük ve İhhisarlar, Saka kabinesinde Tarım Bakanlığı yaptı. (Coker 1996: 618-619).
- 17 Sovyetler Birliği, Polonya ve Çekoslovakya'da sovhoz ve kolhozların gelişimi hakkında bkz. (Adams-Adams 1971).
- 18 Murskiy'in bu eserin mütercimi, önsözünü de kaleme alan Kırım davasının muhacretteki önderi Cafer Seyidahmet Kırimer'dir. Volodimir Murkskiy'in Ukrayna davası üzerine eseri de, 1930'da, Bolşevik karşıtı siyasî muhacir neşriyata da geçit vermeyecek olan Matbuat kanunundan önce neşredilmiştir. (Murskiy 1930)
- 19 Çelyabinsk Fabrikası, 60 beygirlik ve senelik onar tonluk 50.000 traktör kapasiteli olup burada 400 Amerikalı uzman amele istihdam edilmiştir. Stalingrad fabrikası senede 50.000 traktör imalatı üretecek şekilde Amerikalılar tarafından inşa edilmiş ve bir Amerikalı tarafından yönetilmekte olup bu işin başındaki bir Sovyet yetkiliye göre yılda ancak 200 traktör üretilmektedir. Ayrıca Amerikalı mühendislerin yönettiği Harkof Traktör fabrikası 35 beygirlik 70.000 traktör imalat kapasitelidir., Kommuna Traktör Fabrikası 1932 yılında 169 traktör, Rostelmaş Fabrikası 34 traktör, Pluh i Molot (saban ve çekici) fabrikası 424 sapan imal etmiştir (Murskiy 1932: 31-34).
- 20 Ömer Lütfi Barkan, önemli bir makalesinde isabetli bir şekilde şüphesiz, Çarlık ve Sovyet dönemi tarımının temel kırılma noktalarını şöyle sıralamıştır: '1861 beyannamesi ve reform hareketleri' (Serfliğin tasfiyesi meselesi), '1905 Devrimi ve Pyotr Stolipin ziraî reformu', '1917 Devrimi ve toprakların sosyalizyonu meselesi', (1917-1921) 'Harp Komünizmi devri', 'Yeni Ekonomik Politika (NEP) devrinde ziraat (1921-1928)' ve 'Birinci Beş Senelik plandan bugüne kadar' başlıkları altında incelemiştir. (Barkan 1980)

Kaynaklar

1-Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı

Bakanlar Kurulu Kararları Fonu

BCA 030.18.1.1/25.42.3, Karar № 5411

BCA 030.18.1.1/17.83.6, Karar № 2992

BCA 030.18.1.1/16.67.13, Karar № 2678

BCA 030.18.1.1/17.83.6, Karar № 2992

Muamelat Fonu

BCA 030.10.0/200.362.11, Ek № 23810

BCA 030.10.0/200.362.11, d. 23810

2-Kitaplar ve Makaleler

- Atatürk ve Tarım* (1981). Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yay.
- Carr, E.H (1998). *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 2 1917-1923*. Çev. Orhan Suda. C. II. İstanbul: Metis Yay.
- Danilov, Victor (1989). "The Issue of Alternatives and History of the Collectivisation of Soviet Agriculture". *Journal of Historical Sociology* 2 (1): 1-13.
- Davies, R.W. (1989). *The Socialist Offensive. The Collectivisation of Soviet Agriculture, 1929-1930*. London: Macmillan Press.
- Demirci, Rasih ve Ahmet Özçelik (1990). *Tarım Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yay.
- Gürün, Kamuran (1991). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Jasny, Naum (1949). *The Socialized Agriculture of the USSR Plans and Performance*. California: Stanford University Press.
- Kayıran, Mehmet (1995). *Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kuran, Ercüment (1994). *Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler*. Der. Mümtaz'er Türköne. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Matskevich, V. V. (1970). "Socio-Economic Changes And The Socialist System of Agriculture in the USSR, Minsk, Agriculture of The Soviet Union". *XIV. International Conference of Agricultural Economists Translated from the Russian*. Ed. L. Kolesnikov. Moskow: Mir Publishers. 117-127.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi* (18 Mart 1334/ 1918), (8 Mart 1333/1917).
- Murskiy, Volodimir (1930). *Ukrayna ve İstiklâl Mücadeleleri*. İstanbul: yy.
- _____ (1932). *Yeni Rusya'nın İç Yüzü*. Çev. Cafer Seyidahmet. İstanbul: İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat A.Ş.
- Perinçek, Mehmet (2007). *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri*. İstanbul: Kaynak Yay.
- Stuart, Robert C. (1972). *The Collective Farm in Soviet Agriculture*. Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin (1982). *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yay.
- Tezel, Yahya Sezai (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Tacıbayev, Raşit (2002). "Sovyet Kaynaklarına göre Türk-Sovyet Münasebetleri (1925-1945)." Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- _____ (2008). *Siyasette, Kültürde ve Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri (1925-1945)*. İstanbul: Truva Yay.

- Toprak, Zafer (2003). *İttihat-Terakki ve Cihan Harbi, Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Tural, M. Akif (1987). *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celâl Bayar (1920-1938)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Tunaya, Tarık Zafer (1999). *Batılılaşma Hareketleri I-II*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yay.
- Ürgüplü, Münip Hayri (1939). *Mustafa Şeref Özkan ve Eserleri*. Ankara: yy.
- Yıldırım, Seyfi (2008a). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Bir Bürokrat ve Siyasetçi: Mehmet Sabri Toprak (1878-1938)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXIV (71): 513-542.
- _____ (2008b). “Türk-Sovyet Ekonomik İlişkileri ve Uzman Heyetler (1923-1938)”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 5(3): 7-34.
- Zhukovsky, P. M. (1951). *Türkiye’nin Ziraî Bünyesi (Anadolu)*. Çev. C. Kıpçak, H. Nouruzhan ve S. Türkistanlı. Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı.

Soviet Agriculture During the Atatürk Period: Official Trips and Scientific Cooperation (1925-1932)

Seyfi Yıldırım*

Abstract

During the Turkish National Struggle, the previously hostile relations between the Ottoman State and the Russian Tsardom were replaced by cooperation, and these cooperative relations were maintained following the changes in regime in both countries until the end of World War II. This cooperation can also be observed in the agricultural sector. The founders of Soviet Russia regarded the peasant class as both a potential power and a vital factor in the efforts towards development, and they took important steps to overcome the problems inherited from the Tsardom within the new economic regime. Soviet Russia, which developed its agriculture by setting up state farms and collective farms, set a good example to Turkey, which was willing to make similar improvements in this area. The new Republic's higher bureaucracy of agriculture, represented mainly by figures like Mehmet Sabri Toprak and Tahsin Coşkan, investigated Soviet agriculture during their official trips, and they were influenced by the Soviet system of agriculture and animal husbandry.

Keywords

Atatürk, agriculture, Turkish-Soviet relations, Mehmet Sabri Toprak, Tahsin Coşkan, Jukovskiy.

* Assoc. Prof., Hacettepe University, Atatürk Institute for Modern Turkish History / Ankara
ahiseyfi@hotmail.com

Исследование советского сельского хозяйства в период Ататюрка: официальные визиты и научное сотрудничество (1925-1932)

Сейфи Йылдырым*

Аннотация

Враждебные отношения между Османской империей и Российским царизмом сменились сотрудничеством в период национально-освободительной борьбы; после смены режимов в обеих странах это сотрудничество при определенных условиях продолжалось вплоть до конца Второй мировой войны. Это сотрудничество проявлялось также и в сельскохозяйственном секторе. Учредители Советской России считали крестьянский класс потенциальной политической силой и жизненно важным фактором во всех усилиях в области развития и предприняли важные меры по устранению при новом режиме, и следовательно новой экономической системе проблем этого класса, имевших место с царского периода. Такие значительные преобразования в области сельского хозяйства Советского Союза, как создание государственных хозяйств (совхозов) и коллективных хозяйств (колхозов) явились важными примерами для Турции, желавшей добиться прогресса в этой области. Высшая сельскохозяйственная бюрократия новой республиканской администрации в лице Мехмета Сабри Топрака и Тахсин Джошкана, в рамках официальных визитов в Советский Союз, полностью изучила советское сельское хозяйство, и особенно была вдохновлена советской системой организации животноводства.

Ключевые Слова

Ататюрк, Мехмет Сабри Топрак, Тахсин Джошкан, Жуковский, сельское хозяйство, отношения между Турцией и Советской Россией.

* Университет Хажеттепе, институт принципов Ататюрка и истории революции / Анкара
ahiseyfi@hotmail.com